

Jaunieģūtās vēstures liecības par Staņislava Kursiņa (1897–1980) dzīvi Latvijas Kara muzeja krājumā

Kaspars Strods,

Latvijas Kara muzeja Vēstures departamenta
Kara un militārās vēstures pētniecības
nodaļas vēsturnieks

Smilšu iela 20, Rīga, Latvija

kaspars.strods@karamuzejs.lv

 0009-0000-9628-9475

Latvijas Kara muzeja krājums katru gadu papildinās ar vairākiem simtiem jaunieģuvumu. Nereti tie vēsta par kādu konkrētu cilvēku vai vēsturisku notikumu, veidojot apjomīgu materiālu kopu. Par tādām var saukt arī 2023. gadā muzejā krājumā nonākušās 69 pagātnes liecības, kuras dokumentē Rēzeknes, Jaunlatgales, Jēkabpils un Ilūkstes apriņķu priekšnieka, kā arī aizsargu pulka komandiera Staņislava Kursiņa un viņa tuvinieku dzīvi pagājušajā gadsimtā (Pirmā un Otrā pasaules karš, starpkaru periods u.c.).¹ Galvenā uzmanībā publikācijā pievērsta jaunieģūtajiem vēstures avotiem par S. Kursiņa dzīvi – fotoattēlu un dokumentu analīzei, sniedzot priekšstatu par to saturu un vēsturisko un muzejisko nozīmi.

Latvijas vēsturē zināmas vairākas personības, kuras aktīvi piedalījušies Latvijas Republikas (1918–1940) iekšējo drošības struktūru izveidē un attīstībā, pieredzējušas traģiskos Otrā pasaules kara notikumus, PSRS atkārtoto okupāciju u.c., tomēr joprojām trūkst pilnvērtīgas informācijas (avotu) par šo personību dzīves gaitām iepriekš minētajos vēsturiskajos periodos. Sevišķi ņemot vērā, ka lielākā daļa no starpkaru Latvijas drošības sistēmu darbiniekiem gāja bojā padomju un nacistiskās Vācijas represiju vai karadarbības laikā. Viens no retajiem, kurš pārdzīvoja iepriekš minētos notikumus bija S. Kursītis. Turklāt jāņem vērā, ka viņš ir teju vienīgā šāda ranga represijas pārcietusi amatpersona no Latgales. S. Kursiņa materiāli vēsta par viņa dzīvi (profesionālo dienestu, ikdienu u.c.), kas būtiski papildina līdz šim zināmo par 20. gadsimta traģiskajiem pagātnes notikumiem tieši no augsta ranga drošības struktūru darbinieka skatupunkta, īpaši Latgales reģiona kontekstā.

Atslēģas vārdi: Staņislavs Kursītis, fotogrāfijas, dokumenti, Latgale, Latvijas Kara muzejs.

1 Šos materiālus Latvijas Kara muzejam dāvināja Igaunijā dzīvojošā S. Kursiņa mazmeita Maija Tressuma.

Ieskats biogrāfijā

Staņislavs Kursītis² dzimis 1897. gada 7. augustā Naujenes pagastā zemkopja Ignata un Annas Kursišu ģimenē.³ Mācījās Daugavpils Saharova ģimnāzijā, bet vēlāk – absolvēja Krievijas Impērijas armijas Irkutskas II praporščiku skolu. Pirmā pasaules kara laikā dienēja Krievijas Impērijas armijas 9. jātnieku un 82. kājnieku rezerves pulkos. Krievijas pilsoņu karā S. Kursītis virsnieka dienesta pakāpē dienēja Antona Denikina (1872–1947) vadītās Dienvidkrievijas Brīvprātīgās armijas sastāvā. 1921. gadā viņš atgriezās Latvijā un turpmākajos gados strādāja par Rēzeknes apriņķa II iecirkņa priekšnieka palīgu, Jaunlatgales apriņķa priekšnieku, Jaunlatgales, Jēkabpils un Rēzeknes aizsargu pulka komandieri. Latvijas Neatkarības noslēguma periodā (1939.–1940. gadā) pildīja Rēzeknes apriņķa priekšnieka, vēlāk – 12. Ilūkstes aizsargu pulka komandiera amata pienākumus.

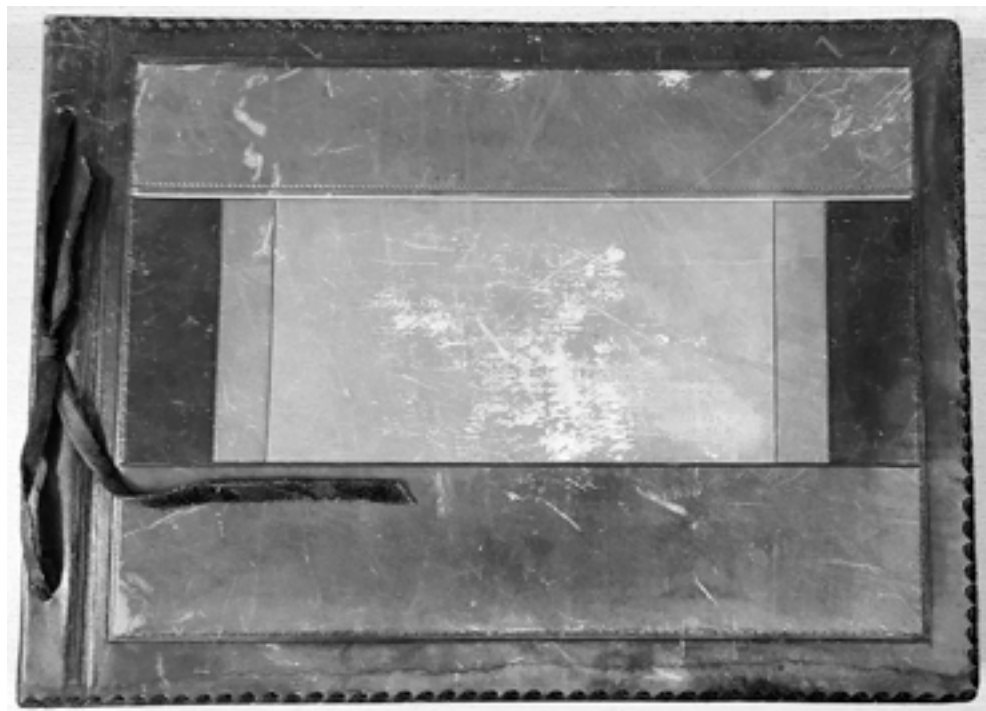
1922. gada 25. martā⁴ aprecējies ar māsasmeitu Boļeslavu Šestakovsku (1896–?)⁵. Abu laulībā dzima divi bērni: dēls Eižens (1923–2001) un meita Anna (1924–?).

Neilgi pēc Padomju Savienības īstenotās Latvijas okupācijas 1940. gada vasarā Staņislavu no ieņemamajiem amatiem atvaļināja. Pēc paša S. Kursiša sniegtajām ziņām līdz nacistiskās Vācijas bruņoto spēku ienākšanai viņš dzīvoja “(..) bez nodarbošanās slēpdamies gan Zemgales mežos, gan Latgales purvos.”⁶ 1944. gadā nacistu okupācijas varas iestādes darbinieki S. Kursīti apcietināja un nosūtīja uz Štuthofas koncentrācijas nometni, bet viņu atbrīvoja 1945. gada martā. Pēc atgriešanās no ieslodzījuma dzīvoja pagrīdē Naujenes pagasta apkārtnē. 1953. gadā piespiedu kārtā legalizējies, vēlāk – darba nolūkos devās uz PSRS attālajiem rajoniem Krasnojarskas apgabalā. Pēc atgriešanās Latvijas PSR (1956. gadā) strādāja dažādos uzņēmumos un iestādēs par kurinātāju. Miris 1980. gadā, apbedīts Pļavnieku kapos Rīgā.⁷

Fotoattēli

No 69 jauniegūtajiem vēstures avotiem tieši fotoattēli un dokumenti veido visplašāko materiālu klāstu. Fotoattēli ir viens no visvērtīgākajiem atmiņu institūciju krājumos pieejamajiem materiāliem, kuri sniedz būtisku informāciju gan par konkrētiem vēsturiskiem notikumiem, gan tajās iemūžinātajām personām. Starp vēstures avotiem par S. Kursiša dzīvi iekļauts viens fotoalbums un 24 atsevišķas foto liecības.⁸

- 2 Līdz 1933. gada decembrim – Kurtišs (Citu iestāžu sludinājumi. Paziņojums. Valdības Vēstnesis, 1933, Nr. 275, 7. lpp.).
- 3 Es viņu pazīstu: latviešu biogrāfiskā vārdnīca. Unāns, Ž. (red.). Grand Haven: Raven Printing, 1975, 281. lpp.
- 4 Iekšlietu ministrijai. Valdības Vēstnesis, 1933, Nr. 171, 3. lpp.
- 5 1944. gadā viņa kopā ar meitu Annu emigrēja uz Vāciju, bet 1949. gadā – Amerikas Savienotajām Valstīm.
- 6 Kursītis, A. Paskaidrojums. Daugavpils Latviešu Avīze, 1941, Nr. 14, 2. lpp.
- 7 S. Kursītis. Atmiņu ceļos. Kursīte, J. (red.). Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1994, 176 lpp.
- 8 Materiālu apstrādē piedalījās arī Latvijas Kara muzeja Vēstures departamenta Kara un militārās vēstures pētniecības nodaļas vēsturniece Kristiāna Beļska.

1. attēls. Staņislava Kursiša fotogrāfiju albums, 20. gs. 50. gadi, Tallina, Igaunija.

Albums iesiets tumšas un gaiši brūnas krāsas cietos ādas vākos. Tas ir trīs reizes caurdurts ar mezglā sasietu ādas strēmeli. Vāka centrālās daļas labajā pusē iespiests “V. Koop’ile⁹. 11 ruhm 30. VI 36”. Spriežot, pēc konkrētā teksta, tad albuma izgatavošanas laiks datējams ar 1936. gada jūnija beigām (1. attēls). Albumā ievietotās fotogrāfijas aptver laika posmu no 1918. gada līdz 20. gadsimta 50. gadiem. Fotoattēlos redzami S. Kursiša ģimenes locekļi, draugi, darba kolēģi u.c. personas. Kompozicionāli tās galvenokārt veidotas portretu un grupas uzņēmumu žanrā.

Starp vēstures avotiem ir gan fotooriģināli (17), gan to kopijas (7). Vecākā fotogrāfija datēta ar 1917. gadu, kurā dubultportretā S. Kursītis redzams cariskās Krievijas armijas virsnieka blūzē ar Irkutskas praporščiku skolas krūšu nozīmi kopā ar māsu Regīnu, kādā no toreizējās Krievijas Impērijas pilsētas Petrogradas fotosaloniem (2. attēls). Par savu militārā dienesta vietas izvēli Staņislavs izteicās sekojoši: “Vadījos no apsvēruma, ka bez naudas dzīvot grūti, bet, kļuvis par virsnieku, es saņemtu algu. Izvēlējos karaskolu Irkutskā. Gribējās iepazīties ar tālo Sibīriju. Protams, es labāk būtu izvēlēties jātnieku karaskolu, bet tikt tur nebija iespējams. Jātnieku karaskolās pastāvēja zināmas tradīcijas, kas prasīja līdzekļus un arī daudz maz aristokrātisku izcelsmi. Man nebija ne naudas, ne vajadzīgās izcelsmes.”¹⁰

⁹ Iespējams, domāts, kāds S. Kursiša draugs vai paziņa.

¹⁰ Kursītis S. Atmiņu ceļos. 32.–33. lp..

2. attēls. Staņislavs Kursītis (1897–1980) kopā ar māsu Regīnu,
1917. gads, Petrograda, Krievija.

3. attēls. 19. Jaunlatgales aizsargu pulka komandieris Staņislavs Kursītis (1897–1980), 1934. gads, Jaunlatgale (vēlāk – Abrene), Latvija.

Vairākas fotoliecības dokumentē S. Kursiņa dienesta laiku Rēzeknes un Jaunlatgales apriņķa, kā arī Jēkabpils un Rēzeknes aizsarga pulka komandiera amatos, tostarp oficiālo pieņemšanu un svinīgu pasākumu laikā. Vienā no tām 19. Jaunlatgales aizsargu pulka komandieris S. Kursītis redzams savā darbistabā, ģērbies aizsarga formastērpā, mutē – pipe, rokā – pildspalva. Uz galda stāv pulkstenis, galda kalendārs, telefonaparāts, tintnīca, pelnu trauks, skaitīklī, zīmogs, statīvā neliela izmēra Latvijas Republikas sarkanbaltsarkanais karogs (3. attēls), savukārt 1940. gadā viņš tērpies 12. Ilūkstes aizsargu pulka komandiera formastērpā (4. attēls). Starp fotogrāfijām nav neviena uzņēmuma, kas dokumentētu S. Kursiņa dzīvi PSRS un nacistiskās Vācijas okupācijas gados, tomēr vienā attēlā iemūžināts Staņislava “pagrīdes” periods Naujenes apkārtnē. Iespējams, ka šajā fotogrāfijā (pirmais no kreisās) ir S. Kursiņa dēls Eižens (5. attēls).

Starpt melnbaltajām fotogrāfijām ir tikai viena krāsaina, kurā Staņislavs redzams kopā ar diviem saviem paziņām mūža nogalē – 1979. gada jūnijā. Visbeidzot viens no pēdējiem attēliem dokumentē S. Kursiņa bēres 1980. gadā Pļavnieku kapsētā (6. attēls). Jāpiebilst, ka vairākās fotogrāfijās redzami S. Kursiņa draugi un paziņas, tomēr daudzus no tiem pagaidām nav izdevies identificēt.

Vairākās fotogrāfijās iemūžināts arī S. Kursiņa dēls Eižens (sk. tālāk tekstā Jevgeņijs). Vecākās no tām datējamas ar pagājušā gadsimta 20.–30. gadiem. Divos attēlos Eižens redzams kopā ar Latvijas Skautu un gaidu organizācijas dalībniekiem kādā (iespējams, Krustpils) dzelzceļa stacijā un apmācību laikā vilcienā kupejā (7.–8. attēls). Par to liek domāt arī 1939. gada publikācija laikrakstā “Jēkabpils Vēstnesis”. Proti, ka

konkrētie skauti varētu būt Jēkabpils 8. skautu vienības pārstāvji. Turklāt viens no iepriekš minētā raksta autoriem ir tieši E. Kursītis.¹¹ Šī pieņēmumu pamatotību apstiprina arī vienā fotoattēliem uz divu no konkrētās vienības pārstāvju formām redzamais skaitlis “8” (8. attēls).

1944. gada aprīlī Eiženu iesauca latviešu leģiona apmācību bataljona, bet vēlāk – 19. ieroču SS grenadieru divīzijas sastāvā. Latvijas Kara muzeja krājumā nonākušas piecas fotogrāfijas, kurās fiksētas Eižena un viņa dienesta biedru gaitas militāro apmācību laikā Kurzēmē 1944. gadā pavasarī-vasarā. Tajās Eižens redzams treniņu apmācības laukumā, kā arī dzelzceļa sliežu tuvumā (9.–10. attēls). Kā liecina S. Kursiša atmiņas, tad 1945. gadā Eiženu kopā ar Latvijas Centrālās padomes pārstāvi Osvaldu Bileskalnu (1910–1951) apcietināja padomju represīvo iestāžu darbinieki.¹² Pēc Eižena teikta tas notika 1945. gada 8. maijā, kad viņi kopā ar vairākiem simtiem bēgļu laivās no Ventspils centās sasniegt Zviedrijas krastus, tomēr nokļuva padomju gūstā.¹³

Dokumenti (vēstules, atmiņu pieraksti, izziņas u.c.)

S. Kursiša dokumentus var iedalīt vairākās grupās: vēstules, atmiņu klades un izziņas. Katrs no tiem raksturo konkrētu autora dzīves posmu.

Nozīmīgas ir Staņislava vēstules tuviniekiem, īpaši dēlam Eiženam no Krievijas ziemeļiem, kuras rakstītas sākot ar 1954. gada 5. jūniju līdz 1955. gada decembrim. Kopumā muzeja krājumā nonākušas 23 šādas dokumentāras liecības. Vēstulēs atspoguļota viņa ikdienas dzīve (darbs, apkārtējā vide, attiecības ar citiem Krasnojarskas apgabālā dzīvojošajiem latviešiem u.c.). Teksti pamatā veidoti latviešu valodā, ar zilas krāsas tintes pildspalvu uz līniju burtnīcu papīra lapām. Apjoma ziņā tās parasti bija 1.–2. lappuses. S. Kursiša vēstules veidotas pēc noteiktas struktūras un sākas ar uzrunu “Labais Geņai!”. Tālāk seko pamatteksts un beigās sveicieni dēlam un tuviniekiem, kā arī paraksts – “Tavs tēvs”. Jāatzīmē, ka neskatoties uz pastāvošo (tostarp, vēstulū saturā) cenzūru S. Kursītis nevairās kritiski raksturot savus grūtos sadzīves apstākļus. Piemēram, 1954. gada 4. oktobra vēstulē viņš norāda uz malkas un ūdens trūkumu, apkārtējo cilvēku nekārtīgo uzvedību.¹⁴ To spilgti apliecina 1954. gada 10. novembrī sagatavotajā tekstā rakstītais: “Vietējā “aristokrātija” neuzskata mani par cienīgu viņu sabiedrībai, bet vietējiem strādniekiem es arī neesmu piemērots, jo brīvo laiku viņi pavada dzeršanā. Mežoni šeit neiedomājami”.¹⁵ Vēstulēs jūtama arī slāviskās (krievu) kultūrvides ietekme uz Staņislava personību, precīzāk – krievu valodas

11 Kursītis, E., Ermansons, T. Ko interesantu slēpj Jēkabpils un tuvākā apkārtnē. Jēkabpils Vēstnesis, 1939, Nr. 25, 4. lpp.

12 S. Kursītis. Atmiņu ceļos. 32.–145. lpp.

13 Birkmanis, G. Laivas pirms piecdesmit gadiem uz Zviedriju, laivas, laivas... Laiks, 1994, Nr. 82, 8. lpp.

14 Kursiša Staņislava (1897–1980) vēstule dēlam Kursītim Eiženam, rokraksts latviešu valodā. 1954. gada 4. oktobris. Krasnojarskas apgabals, PSRS. Latvijas Kara muzejs, LKM-6-72253/7442-DK

15 Staņislava Kursiša (1897–1980) vēstule dēlam Eiženam Kursītim, 1954. gada 10. novembris, Krasnojarskas apgabals, PSRS. Latvijas Kara muzejs, LKM-6-72254/7443-DK

4. attēls. 12. Ilūkstes aizsargu pulka komandieris Staņislavs Kursītis
(1897–1980), 1940. gads, Rēzekne, Latvija.

lietojums vēstulēs. Piemēram, tekstos parādās vārdi – “babuška”¹⁶, “stroitel'stvo”¹⁷, “fufaika”¹⁸ u.c.

Sevišķi izceļama Staņislava 1959. gada 12. novembrī adresētā vēstule (precīzāk – tās noraksts) toreizējam PSRS vadītājam, Komunistiskās partijas pirmajam sekretāram Ņikitam Hruščovam (1894–1971). Tajā viņš izklāsta savu likteni Otrā pasaules kara laikā un pēc kara periodā, kā arī sakarā ar smagajiem finansiālajiem apstākļiem lūdza atļauju izceļot pie savas dzīvesbiedres un meitas ASV.¹⁹ Nav gan zināms vai Staņislavs uz šo vēstuli saņēma atbildi.

Tāpat starp dokumentiem atrodamas divas vēstules, kuras Eiženam Kursītim sūtīja S. Kursiša laikabiedrs un ģimenes draugs, bijušais 17. Rēzeknes aizsargu pulka aizsargs, vēlākais nacistu okupācijas perioda Rēzeknes 2. policijas iecirkņa priekšnieks Boļeslavs Maikovskis (1904–1996).

Pirmā datēta ar 1995. gada 1. decembri. Tajā Boļeslavs stāsta par tikšanās reizēm ar (..) inteligēnto priekšnieku un draugu (..) S. Kursīti vācu okupācijas periodā [Rēzeknē], kurās stāstījis (..) par tā laika politisko stāvokli un nākotni (..), grāmatu “Atmiņu ceļos”, E. Kursiša māti un māsu. Lielākā vēstules daļa veltīta padomju varas iestāžu pret viņu īstenotajām vajāšanām 1940.–1941. gadā, kā arī trimdā – ASV un Vācijā. Vēstules otrajā daļā B. Maikovskis norāda uz savu slikto veselības stāvokli (11. attēls).²⁰

Otrajā vēstulē viņš atkārtoti norāda uz veselības problēmām un ārstēšanos Minsķeres slimnīcā. Līdzīgi kā iepriekš arī šīs vēstules turpinājumā Maikovskis akcentē no padomju puses pret viņu īstenotos uzbrukumus un nepamatotās apsūdzības (domāta t.s. Audriņu prāva). Autors atzīmē, ka viens no iemesliem, kāpēc viņš nevar ierasties Latvijā ir spēkā esošais likums par nāvessodiem²¹ un citējot pašu autoru (..) “es esu tas, kurš notiesāts uz nāvi.”²² Jāpiebilst, ka par noziegumiem Otrā pasaules kara laikā padomju varas iestādes 1965. gadā Maikovski “aizmuguriski” sodīja ar nāvessodu.²³ Konkrētie avoti pētniekam var palīdzēt “rekonstruēt” Maikovska personību un viņa darbību nacistu okupācijas periodā un dzīvi trimdā, īpaši ņemot vērā, ka par

16 Vecmamma (krievu val.: babushka). Staņislava Kursiša (1897–1980) vēstule dēlam Eiženam Kursītim, 1954. gada 4. septembris. Krasnojarskas apgabals, PSRS. Latvijas Kara muzejs, LKM-6-72251/7440-DK

17 Celtniecība (krievu val.: stroitel'stvo). Staņislava Kursiša (1897–1980) vēstule dēlam Eiženam Kursītim, 1954. gada 26. jūnijs, Krasnojarskas apgabals, PSRS. Latvijas Kara muzejs, LKM-6-72248/7437-DK

18 Bieza, vatēta virsjaka (krievu val.: fufaika). Staņislava Kursiša (1897–1980) vēstule dēlam Eiženam Kursītim. 1953. gada 5. novembris, Rīga. Latvijas Kara muzeja krājums, LKM-6-72246/7435-DK

19 Staņislava Kursiša (1897–1980) vēstules noraksts Ņikitam Hruščovam. 1959. gada 12. novembris, Latvijas PSR. Latvijas Kara muzejs, LKM-6-72271/7460-DK

20 Boļeslavs Maikovska (1904–1996) vēstule Eiženam Kursītim, 1995. gada 1. decembris, Vācija. Latvijas Kara muzejs (turpmāk – LKM) 6-72279/7468-DK

21 Nāvessodu Latvijā oficiāli atcēla 1999. gadā.

22 Boļeslavs Maikovska (1904–1996) vēstule Eiženam Kursītim, 1996. gada 30. marts, Vācija. Latvijas Kara muzejs, LKM-6-72278/7467-DK

23 Strods, K. “Neērtie latgalieši”. Boļeslavs Maikovskis: Kolaborants vai trimdas latviešu kultūras aizstāvis? Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/neertie-latgaliesi-boleslavs-maikovskis-kolaborants-vai-trimdas-latviesu-kulturas-aizstavis.a394008/>

5. attēls. “Pagrīdē”. Pirmais no labās Staņislavs Kursītis (1897–1980), 1945.–1948. gads, Naujene, Latvijas PSR.

konkrēto jautājumu pieejamais avotu klāsts ir visai ierobežots.

Starp vēstulēm ir arī Staņislava laikabiedru – Maskavā dzīvojošo bijušo Štuthofas koncentrācijas ieslodzīto F. Soirunova un V. Akimova 1964. gadā sūtītās vēstules. F. Soirunovs stāsta par bijušo Štuthofas koncentrācijas nometnē ieslodzīto personu apzināšanu, ievainojumu un nokļūšanu vācu gūsta 1941. gadā pie Liepnas, saikni ar Latviju un latviešiem kopš dienesta Sarkanajā armijā.²⁴ Lai gan vēstules autors to nekonkretizē, tomēr pastarpināti šī vēstule norāda ka Kursītis arī turpmāk uzturēja kontaktus ar viņu un citiem bijušajiem Štuthofas koncentrācijas nometnes ieslodzītajiem. To apliecina, piemēram, V. Akimova sūtītā vēstule un apsveikums Jaunajā gadā.²⁵

Pēc Otrā pasaules kara noslēguma S. Kursītis aktīvi centās saņemt izziņu par savu

24 Bijušā Štuthofas koncentrācijas ieslodzītā F. Soirunova vēstule Staņislavam Kursītim (1897–1980), 1964. gada 6. augusts, Maskava, PSRS, Latvijas Kara muzejs, LKM 6-72282/7471-DK

25 Bijušā Štuthofas koncentrācijas nometnes ieslodzītā Vasilija Akimova vēstule Staņislavam Kursītim (1897–1980), 1964. gada 27. novembris, Maskava, PSRS, Latvijas Kara muzejs, LKM 6-72283/7472-DK; Pastkarte-vēstule Staņislavam Kursītim (1897–1980) no V. M. Akimova, 1966. gads, Maskava, Krievijas PSR. Latvijas Kara muzejs, LKM 6-72275/7464-DK

6. attēls. Staņislava Kursiša (1897–1980) bērnu dalībnieki, 1980. gada rudens, Rīga, Latvijas PSR.

atrašanos nacistu pārvaldītajā Štuthofas koncentrācijas nometnē²⁶. Lai gūtu apstiprinājumu šim faktam, kā arī pretendētu uz represētās personas statusu viņš sūtīja vēstules gan Štuthofas koncentrācijas nometnes muzejam Polijā, gan Vācijas Federatīvās Republikas vēstniecībai Maskavā. 1974. gada 20. maijā S. Kursītis saņēma poļu valodā rakstītu izziņu, kurā tika norādīts, ka Štuthofas Valsts arhīvā nav dokumentu, kas apliecinātu viņa ieslodzījumu Štuthofā (12. attēls).

Dokumentu klāstu papildina Staņislava Latvijas PSR perioda darba grāmatiņa.²⁷ Tajā rodamas ziņas par viņa darba gaitām sākot no 1954. līdz pat 1976. gadam. Spriežot pēc veiktajiem ierakstiem, S. Kursītis strādāja Rīgas hipodromā, parfimērijas-kosmētikas rūpnīcā “Dzintars”, kombinātā “Varavīksne”, Rīgas pilsētas dzemdību namā u.c. Tomēr pamatā tie bija zemi atalgoti darbi (piemēram, kurinātājs), kas, protams, neatbilda viņa dzīves laikā iegūtajām profesionālajām zināšanām un pieredzei.

Visapjomīgāko rakstisko avotu kopu veido sešas, pamatā iepriekš nepublicētas atmiņu klades (dienasgrāmatas), kurās S. Kursītis apraksta savu dzīves pieredzi un dažādus pagātnes notikumus (atsevišķu personu rīcību un politisko nostāju

26 Kopumā šajā nometnē no 1942. gada marta līdz 1945. gada janvārim tika ieslodzīti vairāk nekā septiņi tūkstoši Latvijas iedzīvotāju (Siliņš, L. Latvieši Štuthofas koncentrācijas nometnē 1942–1945. Rīga: Fonds “Latvijas Vēsture”, 2003, 18. lpp.).

27 Staņislava Kursiša (1897–1980) darba grāmatiņa, 1954.–1976. gads, Latvijas PSR. Latvijas Kara muzejs, LKM 6-72276/7465-DK

7. attēls. attēls. Skauti pie vilciena lokomotīves. Pirmais no kreisās – Eižens (Jevģenijs) Kursītis (1923–2001), 20. gadsimta 30. gadu beigās, Latvija.

1939.–1940. gadā, padomju un nacistiskās Vācijas varas iestāžu izvērstās represijas (tostarp Rēzeknē), dzīvi pagrīdē 1945.–1953. gadā, darba un ikdienas dzīves gaitas Krasnojarskas apgabalā u.c.). Ieraksti kladēs veidoti latviešu valodā uz līniju un rūtiņu lapām ar zilās un melnās (atsevišķi labojumi un papildinājumi (svītroti vārdi, vai teikumi, iestarpināti vārdi u.c.) veikti ar sarkanās) krāsas pildspalvu (katrai viena), laika posmā no 1954. līdz 1978. gadam. Teksti galvenokārt rakstīti brīvā formā, bez konkrētu dienu vai mēnešu uzskaitījuma, tomēr uz visām kladēm fiksēti to sastādīšanas gadi. Savos tekstos S. Kursītis nevairās no subjektivitātes un tiešiem (reizēm arī asiem) domu formulējumiem, īpaši attiecībā uz notikumiem 30. gadu beigās, un Otrā pasaules kara laikā.

Starpkaru periodam veltītajos aprakstos autors pievēršas gan ikdienas dzīves norisēm, gan nozīmīgiem politiskiem un militāriem notikumiem. Vienā no epizodēm Staņislavs apraksta notikumus neilgi pirms 1939. gada 5. oktobrī starp Latviju un PSRS parakstītā līguma par kara bāzēm: “Gaisā riņķoja virs mūsu teritorijas krievu lidmašīnas. Viena no tādām lidmašīnām cieta avāriju un bija spiesta nosēties Rēzeknes apriņķa Kaunatas pagasta teritorijā. Lidmašīnas nosēšanās vietā tūlin ieradāmies – 9. Rēzeknes kājnieku pulka komandieris plkv.²⁸ Ceplītis²⁹ un es kā

²⁸ Pulkvedis.

²⁹ Rūdolfs Ceplītis (1895–1941) – Latvijas armijas pulkvedis, 9. Rēzeknes kājnieku pulka komandieris (1937–1940). 1941. gadā 14. jūnijā arestēts un izsūtīts uz Krieviju. Nošauts tā paša gada 16. oktobrī Maskavā, apbedīts Komunarkas masu kapos

8. attēls. Skauti apmācību laikā. Otrais no kreisās – Eižens (Jevgeņijs) Kursītis (1923–2001), 20. gadsimta 30. gadu beigās.

apriņķa prks³⁰ visi krievu lidotāji bija jau aizturēti un atradās pie vietējā pagasta policijas kārtībnieka”.^{31,32}

Lai gan atmiņas rakstītas padomju okupācijas gados, tomēr tās ir diezgan tiešas un atklātas, respektīvi, režimam neglaimojošas. Gluži pretēji, autors nebaidās no tiešiem un nereti atklātiem tekstiem, ko lielākoties var saistīt ar padomju režīma izvērstajām represijām pret S. Kursīti un viņa ģimenes locekļiem, kā arī ierobežojumiem ar kuriem viņam vajadzēja saskarties līdz pat savas mūža nogalei. Autora psiholoģisko stāvokli, pēc padomju drošības struktūru vajāšanām un pratināšanām, spilgti raksturo viņa rakstītais: “Kā visu to varēju izturēt? Cik tuvu biju pašnāvībai! Izbeigt dzīvību bija izlemts jautājums. Pie šīs atziņas mani veda netikai slimie nervi, bet arī saprāts, jo tālāk tikai tādā ceļā es varēju paglābties no strupceļa kurā biju nonācis un galvenais ar nāvi es varēju atvieglot citu man tuvu cilvēku likteni, kuriem draudēja briesmas manis dēļ.”³³ Tāpat S. Kursītis raksta par ikdienas dzīvi Latvijas PSRS u.c. tematiem.

30 Priekšnieks.

31 19. Jaunlatgales (Abrenes), 4. Jēkabpils, un 17. Rēzeknes aizsargu pulku komandiera Staņislava Kursiša (1897–1980) atmiņas, 1940/1, Latvijas PSR, 1962. gads, 1. lpp. Latvijas Kara muzejs, LKM-6-72298/7473-DK

32 Citāta atveidē saglabātas oriģināla teksta rakstības un struktūras īpatnības.

33 19. Jaunlatgales (Abrenes), 4. Jēkabpils, un 17. Rēzeknes aizsargu pulku komandiera Staņislava Kursiša (1897–1980) atmiņas, PSR, 1954.–1959. gads, 1. lpp. Latvijas Kara muzejs, LKM 6-72272/7461-DK

9. attēls. Latviešu leģiona 19. divīzijas karavīrs Eižens (Jevģenijs) Kursītis (1923–2001) (1. no kreisās) ar dienesta biedru, 1944. gada pavasaris–vasara, Latvija.

10. attēls. Latviešu leģiona 19. divīzijas karavīrs Eižens (Jevģenijs) Kursītis (1923–2001), 1944. gada pavasaris-vasara, Latvija.

Daļa no viņa atmiņu pierakstiem publicēti literatūrzinātnieces un valodnieces Ja-nīnas Kursītes zinātniskajā redakcijā sastādītajā izdevumā “Atmiņu ceļos”³⁴. Tomēr muzeja krājumā iekļauti arī S. Kursiņa atmiņu pieraksti, kuri līdz plašākai sabiedrībai šim nav publicēti. Piemēram, apraksti par ievērojamo starpkaru Latgales politiķi Je-zuppu Trasunu, S. Kursiņa dzīvi un darbu toreizējā Krasnojarskas apgabalā (PSRS) u.c. Autora veidotie avoti ļauj gūt pilnvērtīgāku priekšstatu par latviešu ikdienas dzīves reālījām iekškrīvēijā un Latvijas PSR pagājušā gadsimta 50. gados, kā arī iepazīties ar viņa redzējumu par atsevišķiem notikumiem pasaulē.³⁵

Grāmatas “Atmiņu ceļos” ievadā redaktore norāda, ka no kopumā desmit atmi-ņu kladēm ir “atlasītas spilgtākās lappuses”³⁶, tomēr salīdzinot pieejamo oriģināl-tekstu ar grāmatā publicēto saturu vērojamas izmaiņas autora veidotajā teikumu struktūrā: izlaisti vārdi, bet nereti – veselas rindkopas. Jāpiebilst, ka oriģināltekstā ir sistemātiskas pareizrakstības kļūdas, labojumi (svītrojumi) un atkārtošāns, tomēr nereti sastādītāja ieviestie labojumi ne tikai rada nepilnīgu priekšstatu par S. Kursi-ņa pausto domu, bet zināmā mērā to pat maina. Piemēram, aprakstot notikumus pēc 1917. gada februāra revolūcijas oriģināltekstā ir teikums: “Tanī laikā par šādām virsnieka slepkavībām jeb kā, tolaik tās sauca “samasudiem” lietas neizmeklēja un

34 S. Kursītis. Atmiņu ceļos.

35 19. Jaunlatgales (Abrenes), 4. Jēkabpils, un 17. Rēzeknes aizsargu pulku komandiera Staņislava Kursiņa (1897–1980) atmiņas, PSR–Latvijas PSRS, 1954.–1959. gads. Latvijas Kara muzejs, LKM 6-72272/7461-DK

36 S. Kursītis. Atmiņu ceļos, 7. lpp.

1. decembri, 1995. g. Vācijā.

Mīlais Kursītis kungs,

Bija priecīgi pārsteigti saņemot no Jums vēstuli. Priecājos, ka es
pārdzīvojis drausmīgos laikus un piedzīvojis Latvijas, kaut ne
pilnīgas brīvības laikus, kā arī ka esat ģimenē cilvēciski. Katrs no
mums kas pārdzīvojis šos smagos, terora laikus ir jābrīnās, ka kā-
da neredzama roka mūs ik dienu ir sargājusi no ļaunākā.

Bieži, bieži atgērbjāmies Jūsu tēvu kā sirsnīgu, intelektuālu priek-
nieku un draugu. Sevišķi ar mīlestību atceramies visu to visu oku-
pacijas laikiem, kad viņa bija mūsu mājas draugs un kopā ar māci-
tāju Tarbumu bieži par tā laika politisko stāvokli un nākotni.
Ar lielu interesi lasījām viņa rakstus ATMIŅU GĒLOS. Daudz man bija
ziņās par viņa personīgām nostāstiem. Dažās vietās gan ir atšķir-
šanos no stāstītā, bet tam nav nozīmes. Šo grāmatu dāvināju vairākiem
draugiem. Atsaukmes - brīnītājas. 261, ka mūsu sākari pārtrūka.
Ar Jūsu mīti satikamies bieži ASV Ņujorkā, viņa bija mūsu mīls
ciemiņš, prātā labi atstāt ānēdotes un durtēt labu garastāvokli.
Ar Jūsu mītu Annu arī satikamies, viņa bija kādu laiku tās pašas
akadēmiskās organizācijas "DEINTARS" koordinatorē, kurā bijām es un
mana sieva Janina. Pēc apprecēšanās - viņa palika pasīvo biedro-
šanos.

Mana sieva ir bijusi pārdzīvojumiem pārbagāta. Pirmajā okupācijas
(komunistu) laikā pārdzīvoja šokas mokas, kurās vēl tagad turpat
pēc 60 gadiem bieži pārdzīvoju sapņos. Tas bija brīnums, ka paglā-
bos. Otrajā komunistu okupācijas laikā tie mani notiesāja uz
nāvi uz melu un viltus liecinieku nepatiesu apvainojumu pamata.
Līdz 1974. gadam mierīgi nodzīvoju ASV, bet cīnījies pret komunistu
režīmu, cīnījies par Latvijas un latviešu tautas brīvību. Sastāvēju
kādas 13 dažādu organizāciju, kuru mērķis bija Latvijas un lat-
viešu tautas brīvība. Beidzot komunisti mani uzgāja un sūdzēja vajā-
šana gan ar rakstiem gan ar darbiem. Beidzot nonāca tik tālu, ka
ASV valdība bija gatava mani izdot krieviem nāvēs soda izpildī-
šanai. Man izdevās izbēgt no ASV. Nokļuvu Vācijā. Arī te tie mani
uzgāja - prasīja izdot. Vācieši neizdeva, bet pamatojoties uz komu-
nistu tiesas spriedumu uzņēma manis vajāšanu. 3 garus gadus nosē-
dēju cietumā un četras pārus gadus visu tiesu. 68 krievu-komu-
nistu apsūdzības pamata uzņēma tiesas procesu un 4 garus gadus
turpinājās tiesas process, vaiņa ne varēja pierādīt, lieta tika
izbeigta.

Viss pārdzīvotais atstāja nelielu šķērsu uz manu sirdi.
Lietoju daudz medicīnu, bet tā maz ārstē jo šis klapi bojāti.

11. attēls. Bijušā Rēzeknes apriņķa 2. policijas iecirkņa priekšnieka Boļeslava Maikovska (1904–1996) vēstule Eiženam Kursītim, Vācija, 1995. gada 1. decembris.

vainīgi netika sodīti”³⁷, tomēr izdotajā grāmatā šāds teksts nav iekļauts. Līdzīgas izmaiņas vērojamas attiecībā uz citiem autora veidotajiem tekstu fragmentiem. Lai gan var piekrist, ka šis atmiņu izdevums cieš no subjektīvas pieejas un tikpat subjektīvas attieksmes³⁸, tomēr tas nevarēja kalpot par iemeslu šādai pieejai konkrētā avota sagatavošanā publicēšanai. Līdz ar to nākotnē būtu apsverama doma par S. Kursiša sarakstīto atmiņu pārizdošanu, ievērojot viņa radīto tekstu oriģinalitāti, kā arī ievērojot pie tam līdzīgu vēstures avotu publicēšanas zinātniskos pamatprincipus.

Jāpiebilst, ka atsevišķās kladēs autors atkārtoja jau iepriekš pierakstīto (piemēram, dienestu cariskās Krievijas armijā un pilsoņu karu Krievijā), pārdomas par dažādiem vēsturiskajiem un politiskajiem procesiem u.c. S. Kursiša atmiņās rodama neglaimojoša un arī visai šokējoša informācija, to starp par Latgales deputātu J. Trasunu. Proti, vienā no kladēm viņš apraksta J. Trasuna privātās dzīves epizodes, precīzāk, viņa vardarbīgo attieksmi (arī uzmākšanos) nepilngadīgām meitenēm.³⁹ Jāpiekrīt, ka [...] S. Kursiša vērtējums ir izteikti ass un negatīvs [...]⁴⁰, tomēr tas ir vismaz pārbaudes vērts fakts. Līdz ar to, lai gūtu pilnvērtīgāku priekšstatu par iepriekš minēto notikumu autentiskumu būtu jāveic avotu konfrontāciju, kas viestu lielāku skaidrību par šādu apgalvojumu patiesumu. Var pieņemt, ka tamlīdzīgi autora teksti un negatīvie vērtējumi ir saistāmi ar kādiem (līdz šim plašāk nezināmiem) savstarpējiem konfliktiem vai gluži vienkārši nepatiku pret laikabiedru rīcību, kādu konkrētu vēstures notikumu kontekstā. Tādējādi laika gaitā autoram izveidoja antipātijas pret attiecīgajām personām, kas atspoguļojas arī viņa sastādītajos atmiņu pierakstos. Konkrētie vēstures avoti būtiski paplašina jau līdz šim Latvijas muzejos fragmentāro pagātnes liecību klāstu par Staņislava Kursiša dzīvi vairāku desmitu gadu garumā. Turklāt, jāņem vērā, ka tamlīdzīgas daudzpusīgas vēstures avotu kopas (īpaši par iekšējās drošības struktūru – policijas, aizsargu, robežsardzes u.c. pārstāvjiem) Latvijas muzeju krājumos nemaz tik bieži nav sastopamas, tāpēc vērtējama kā unikāla gan starpkaru, gan Latgales reģiona pagātnes kontekstā.

Visbeidzot, starp vēstures liecībām ir arī viens priekšmets – S. Kursiša 20. gadsimta 30. gados izmantotā metāla cigarešu kārba. Tā ražota Lielbritānijas galvaspilsētā Londonā bāzētajā uzņēmumā “Abdulla & Company”.⁴¹

Secinājumi

Lai gan savas dzīves laikā vairāki Latvijas iedzīvotāji atstājuši bagātīgu dokumentāro avotu klāstu, tomēr katrs no tiem veido savu individuālo stāstu. S. Kursiša materiāli ne tikai raksturo viņa dzīves un profesionālās darba gaitas, bet vienlaicīgi

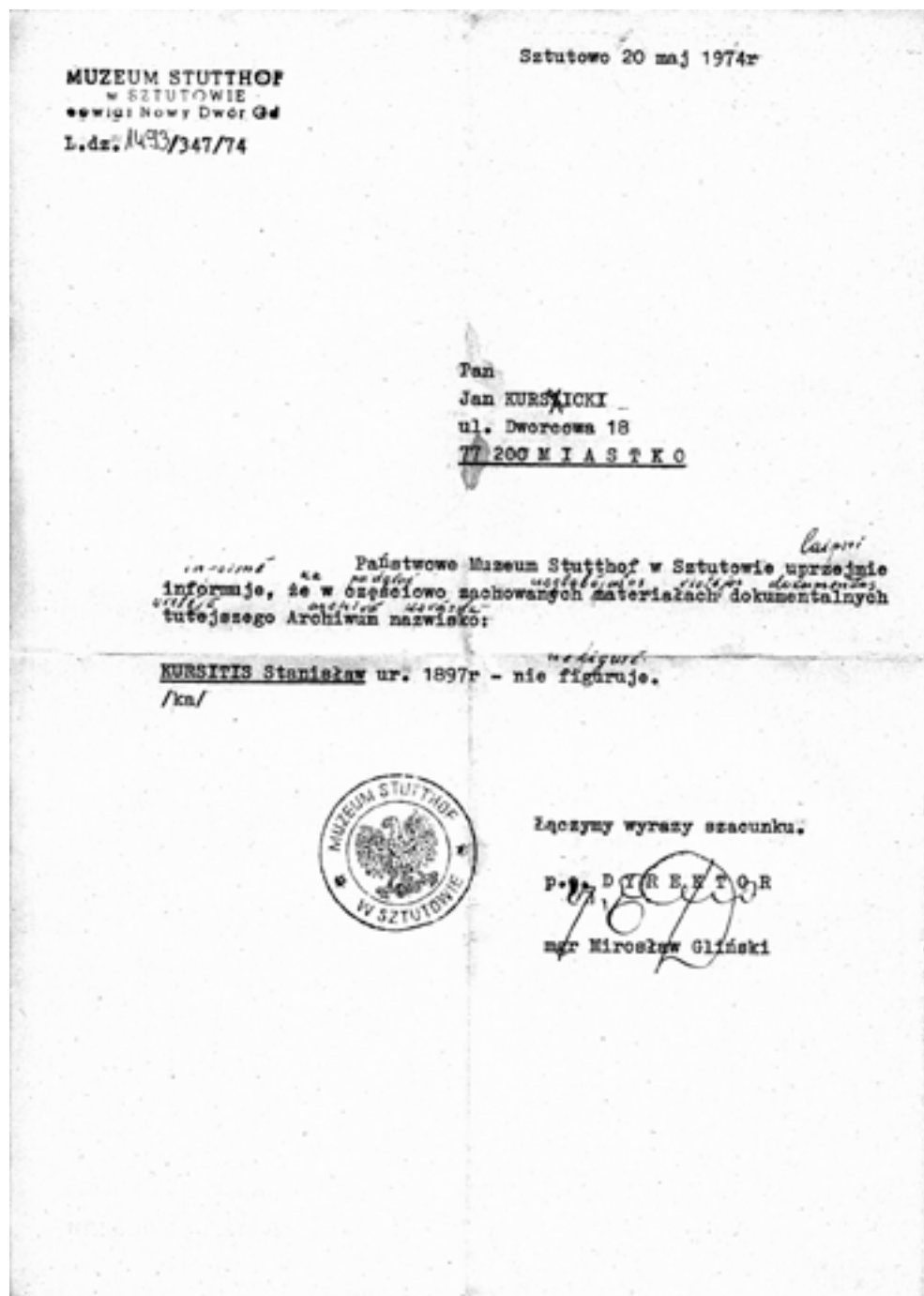
37 Staņislava Kursiša (1897–1980) atmiņas B/A – Vladimira. Latvijas PSR, 20. gadsimta 60.–70. gadi, 228. lp. M. Tressumas privātkolekcija.

38 S. Kursiis. Atmiņu ceļos, 9. lpp.

39 19. Jaunlatgales (Abrenes), 4. Jēkabpils, un 17. Rēzeknes aizsargu pulku komandiera Staņislava Kursiša (1897–1980) atmiņas, Trasuns D. gr. N 4, Latvijas PSR, 1978. gads, 23.–25. lpp, Latvijas Kara muzejs, LKM 6-72302/7465-DK

40 S. Kursiis. Atmiņu ceļos, 9. lpp.

41 19. Jaunlatgales (Abrenes), 4. Jēkabpils, un 17. Rēzeknes aizsargu pulku komandiera Staņislava Kursiša (1897–1980) cigarešu kārba, 20. gadsimta 30. gadi. LKM 4-72305/7306-LP

12. attēls. Štuthofas muzeja izziņa Staņislavam Kursītim (1897–1980), 1974. gada 20. maijs, Štutovo (Štuthofa), Polija.

iezīmē arī būtiskākos Latvijas 20. gadsimta vēstures periodus no Pirmā pasaules kara sākuma līdz pat autora dzīves izskaņai padomju okupētajā Latvijā pagājušā gadsimta 70. gados. Turklāt attiecīgie materiāli atspoguļo vēsturiskās norises arī reģionālā perspektīvā, konkrēti – Latgalē. Jāpiebilst, ka autors daudzu notikumu atspoguļošanā nevairās no subjektivisma un sava personīgā vērtējuma paušanas, veidojot zināmu priekšstatu par reģionā notiekošo.

S. Kursīša materiāli (vēstules, atmiņu pieraksti, fotoattēli) rāda 20. gadsimta Latvijas iekšējās drošības struktūru darbinieka dzīves gājumu un personīgo pieredzi, ģimenes locekļu (piemēram, dēla Eižena), kā arī atsevišķu latviešu inteliģences pārstāvju likteņus padomju varas gados. Konkrētie avoti iezīmē S. Kursīša dažādus dzīves periodus un sniedz ieskatu viņa politiskajos uzskatos, attiecībām ar citiem starpkaru Latvijas un Latgales reģiona kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem, vienlaicīgi traumatisko pieredzi padomju un vācu okupācijas periodā.

S. Kursīša veidotie rakstiskie avoti (vēstules un atmiņu pieraksti) ļauj gūt labāku priekšstatu par dažādajiem autora biogrāfiskajiem aspektiem (darba gaitām, privāto dzīvi u.c.), norisēm abos padomju okupācijas periodos (1940–1941; 1944–1991), gan S. Kursīša personīgajiem vērtējumiem un rīcību šajos traģiskajos pagātnes notikumos. Bez tam kontekstā ar atbilstošiem arhīva dokumentiem tie var kalpot kā nozīmīgs avots dažādu kultūras procesu izpētē. Piemēram, Staņislava izmantotie krievu valodas iestarpinājumi latviešu tekstā liecina par izmaiņām un/vai pielāgošanos apkārtējai videi, kas likumsakarīgi skarā arī citus PSRS attālākajos reģionos (tostarp, izsūtījumā) dzīvojošos cilvēkus.

Tāpat S. Kursīša materiāli var kalpot kādai paplašinātai publikācijai vai izdevumam par viņa dzīvi un likteni, sniedzot pētniekiem nozīmīgas atziņas par Latvijas vēsturei būtiskiem vēstures periodiem (Latvijas okupāciju 1940. gadā, vācu un PSRS režīmiem Otrā pasaules kara laikā Latvijas teritorijā, dzīvi Latvijas PSR un attālākajos Krievijas reģionos u.c.), vai izmantoti kādas tematiskas muzeju izstādes, ekspozīcijas vai muzejpedagoģiskās nodarbības sagatavošanā.

Tādējādi daudzveidīgais muzeja krājumā nonākušais materiālu klāsts, kontekstā ar citiem attiecīgā laika perioda avotiem, jebkuram pētniekam var kļūt par vērtīgu ieguvumu gan militāri-politisko, gan sabiedrisko un kultūras, gan ikdienas dzīves procesu pētniecībā.

Saīsinājumi

LKM – Latvijas Kara muzejs

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

USSR – Union of Soviet Socialist Republics

KPFSR – Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Padomju Republika

Newly Acquired Historical Evidence on the Life of Staņislavs Kursītis (1897–1980) in the Collection of the Latvian War Museum

Kaspars Strods,

Historian of the War and Military
History Research Section of the History
Departments,

Latvian War museum
Smilšu iela 20, Rīga, Latvia

kaspars.strods@karamuzejs.lv

0009-0000-9628-9475

Each year the collection of the Latvian War Museum is replenished with several hundred new items. They often related with a specific person or historical event, forming a large set of material. These materials includes 69 pieces of evidence from the past, which were added to the museum collection in 2023 and documenting the life of the head of the Rēzekne, Jaunlatgale, Jēkabpils and Ilūkstes districts Staņislavs Kursītis and his relatives in the last century. The materials of S. Kursītis not only describe his life and professional path, but also highlight the most important periods of the history of Latvia in the 20 century – from the beginning of the World War I until the end of S. Kursītis life in the 1980, when Latvia was under Soviet occupation. Moreover, the relevant materials also reflect historical events from a regional perspective. Accordingly, this gives an idea of the various life processes in S. Kursītis native side – Latgale. It should be noted that the author doesn't avoid from subjectivity and expresses his personal assessment when covering many events, creating a certain idea of what is happening in the region in the 20 century.

Written sources created by S. Kursītis (letters and memory notes) can be used not only in the study of various historical processes, but in the context by relevant documents they serve as an important source in the study of other cultural processes. For example, the insertions of “foreign words” used by Staņislavs in the Latvian text indicate changes/adaptation to the environment, which naturally also affects other (for example, deported) people living in the most remote regions of the USSR. Records of specific letters and compiled memoirs allow us to get an idea of individual events during two periods of Soviet occupation (1940–1941; 1944–1991), as well as the personal assessments and actions of S. Kursītis. In the same time analysis of these sources allows us to get a better idea of the biographical aspects of S. Kursītis.

Also, the materials of S. Kursītis can be used for an extensive publication or book about his life and fate, providing researchers with various important information about significant historical periods in Latvia (Nazi Germany and the USSR occupation, everyday life in the Latvian SSR and other Soviet territories etc.).

© Kaspars Strods, Latvijas Kara muzejs

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons attiecinājuma – Nekomerciāls 4.0 – starptautisko licenci (CC BY - NC 4.0)

This is an open article licensed under the Creative Commons Attribution – NonCommercial 4.0 International License (CC BY - NC 4.0)
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>